

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان :
Investigating the Nature of Urban Space Transformation
in Historic Cities of Iran (Case Study: Isfahan)
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

کندوکاوی در ماهیت دگرگونی فضاهای شهری در شهرهای تاریخی ایران، مورد مطالعه: شهر اصفهان*

زهرا آزرَم^۱، احسان رنجبر**^۲، میکل مارتی کازانواس^۳

۱. دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس تهران، ایران.
۲. دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس تهران، ایران.
۳. گروه برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه UPC، بارسلونا، اسپانیا.

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۵/۲۹ تاریخ اصلاح: ۹۷/۱۰/۲۲ تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۱/۰۷ تاریخ انتشار: ۹۸/۰۴/۰۱

چکیده

بیان مسئله: بررسی تغییر کیفیت فضاهای شهری در دوره معاصر، حکایت از تأثیر نیروهای خارج از این فضاها دارد که چالش‌های جدیدی را در مدیریت و ارتقای کیفیت فضای شهری، پیش رو قرار می‌دهد. مبتنی بر قدرت این نیروها، دگرگونی‌هایی که در طول تاریخ به صورت تدریجی صورت می‌گرفته، در زمان‌هایی کوتاه شکل می‌گیرد؛ لذا شناخت ماهیت دگرگونی شهری، دریچه‌های جدیدی را در زمینه نحوه مواجهه با چالش‌های معاصر را می‌گشاید. با وجود اهمیت این موضوع، نگاه به ادبیات موجود نشان می‌دهد که این حوزه در مقیاس فضای شهری کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

هدف: با توجه به تغییرات سریع شهر و فضاهای شهری در دوره‌های معاصر، شکل دیگری از تحلیل فضای شهری باید مورد توجه قرار گیرد که در مطالعات کلاسیک تحلیل فضای شهری کمتر بدان پرداخته شده است. شهرهای تاریخی بهترین بستر را برای این‌گونه تحلیل فراهم می‌آورند.

روش تحقیق: این پژوهش با انتخاب شهر اصفهان به عنوان نمونه مورد مطالعه از یک سو در یک سطح کلان و با روش تفسیری-تاریخی، به تحلیل دگرگونی در کلیت شهر پرداخته و از سویی دیگر با روش تحلیلی-توصیفی و استفاده از ابزارهایی چون تحلیل محتوای اسناد، بازدید میدانی و مصاحبه، به تحلیل نیروهای مؤثر بر شکل‌گیری و تحول فضاهای شهری جدید در اصفهان می‌پردازد.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش حاکی از آن است که مهم‌ترین نیروهای مؤثر در تغییر فضاهای شهری عبارت است از: حکومت، دولت، مردم، رویداد، فناوری، محیط و زمان؛ همچنین براساس تحلیل دگرگونی‌های کلان ساختار اصفهان، چنین برداشت می‌شود که در طول تاریخ تحول اصفهان از دوره سلجوقی تا سه دهه اخیر، با وجود جهت‌های منفی دگرگونی فضاهای شهری در دوره پهلوی، روند تغییرات در کلیت شهر انسجامی دوسویه داشته و عمدتاً در مرکز شهر متمرکز بوده است. در حالی که در دهه‌های اخیر، مناطق مرکزی و تاریخی شهر تغییرات سریع، مقطعی و گسسته‌ای را تجربه کرده‌اند و در مقابل آن، قطب‌های توسعه فضاهای شهری در خارج از شهر ایجاد شده که سبب شکل‌گیری دو نیروی متقابل بر دگرگونی کلیت شهر شده است.

واژگان کلیدی: فضاهای شهری، تغییرات و دگرگونی شهری، شهرهای تاریخی، اصفهان.

۱۳۹۷ به راهنمایی دکتر احسان رنجبر و مشاوره دکتر میکل مارتی کازانواس در دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس تهران ارائه شده است.
* نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۸۱۳۵۹۵۷، e_ranjbar@modares.ac.ir

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد «زهرا آزرَم» تحت عنوان «تدوین چارچوب طراحی شهری در بافت‌های میانی مبتنی بر تحلیل دگرگونی فضاهای عمومی شهری، نمونه موردی محله بیدآباد اصفهان» است که در سال

بیان مسئله

«دگرگونی شهری»^۱ مفهومی است که به تغییرات خرد و کلان یک شهر در گذر زمان اشاره دارد که در ابعاد مختلف توسط برآیندی از نیروهای مؤثر^۲ داخلی (درونی) و خارجی (بیرونی) رخ می‌دهد. نگاه به تحولات شهرها حکایت از آن دارد که روند تغییرات شهری، از اواسط قرن بیستم میلادی، شدت و سرعت بالایی داشته و تغییرات تدریجی، جای خود را به تغییرات ناگهانی پیش‌بینی‌نشده و بدون بازگشت داده است. بر مبنای دگرگونی در کلیت ساختار شهر، فضاهای عمومی شهری نیز دچار تغییراتی می‌شوند که ماهیت این تغییرات غیرقابل پیش‌بینی است. چگونگی اثرگذاری فضاهای شهری در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، دگرگونی‌های فرهنگی شهرها و تأثیر متقابل این تغییرات در ماهیت فضاهای عمومی در طول زمان مسئله‌ای حائز اهمیت است (Madanipour, Knierbein & Degros, 2013: 10). از یک‌سو شکل فضاهای شهری و ماهیت آنها همواره متأثر از دگرگونی کل شهر و در مقیاس فراتر، متأثر از دگرگونی‌های یک کشور است و از سویی دیگر یک فضای شهری، خود به عنوان یک نیرو می‌تواند در فرایند دگرگونی کلان تأثیر داشته و به نوعی به تغییرات در ماهیت یک محدوده از شهر، رفتارهای مردم و یا سطح کل شهر بینجامد. این تأثیر متقابل، شکل دیگری از تحلیل فضای شهری را می‌طلبد که در ادبیات کلاسیک تحلیل فضای شهری کمتر بدان پرداخته شده است. این شکل جدید از تحلیل را می‌توان تحلیل دگرگونی فضای شهری^۳ نام نهاد. این موضوع در شهرهای تاریخی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند؛ چراکه دگرگونی، باعث ایجاد تفاوت‌های ماهوی در شکل و ماهیت فضاهای شهری می‌شود. دگرگونی فضاهای شهری می‌تواند جهتی مثبت یا منفی داشته باشد و به نوعی تبدیل به یک چالش شود. آنچه در برنامه‌ریزی و توسعه فضاهای شهری نباید از نظر دور داشت، درک این مفهوم است؛ چراکه عدم درک این مفهوم، سبب می‌شود که برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای شهری انسجام و بنیان‌های فکری مطلوب را نداشته باشد. با توجه به آنچه ذکر شد، شهرهای تاریخی ایران بستر مناسبی برای درک مفهوم دگرگونی فضاهای شهری هستند. این پژوهش به عنوان پژوهشی آغازین در این حوزه، با انتخاب شهر اصفهان به عنوان مهم‌ترین شهر تاریخی ایران از یک‌سو به دنبال درک مفهوم دگرگونی فضای شهری در شهر ایرانی معاصر بوده و از سویی دیگر مقدماتی جهت مکانیسم روش‌شناسی تحلیل دگرگونی فضای شهری را فراهم می‌آورد.

پیشینه تحقیق و مبانی نظری

مفهوم دگرگونی شهری

دگرگونی شهری فرآیندی ادامه‌دار، بلندمدت، دارای اثرات طولانی و وسیع است که یک شهر را در مدت زمان طولانی تحت تأثیر قرار می‌دهد و می‌تواند زمینه‌ساز تحولات آتی باشد. دگرگونی شهری در مفهومی به تغییرات عظیم و زیرساختی در بافت‌های ناکارآمد قدیمی و رو به تخریب یا بافت‌هایی که به هر دلیلی از جریان توسعه شهری عقب مانده‌اند و نیازمند اقدامات اساسی و بنیادین در زمینه‌های اقتصادی-اجتماعی و فیزیکی هستند، اطلاق می‌شود. بافت‌های مرکزی شهرها، مراکز صنعتی و زمین‌های قهوه‌ای و ... که عملکرد خود را از دست داده‌اند، موارد هدف دگرگونی فضایی با رویکردهای مختلف هستند. بنابراین هر دو واژه «Transition» و «Transformation» در معنای تغییر در وضع موجود است (Yang, 2010: 25). در بررسی ادبیات موجود در این حوزه، تفاوت‌های مشخص و واضحی در مفهوم دو واژه «Transformation» و «Transition» نمی‌توان یافت. با توجه به تعاریف ارائه‌شده پیرامون مفهوم این دو واژه، تفاوت‌های ماهوی زیر را می‌توان استنباط کرد:

مفهوم «Transformation» به یک فرایند ادامه‌دار و مستمر اطلاق می‌شود. درحالی‌که «Transition» به یک تغییر یا چرخش در یک سیستم به سیستم و یا وضعیت دیگری که به نوعی در رابطه با یک سیستم جدید باشد گفته می‌شود.

«Transformation» مرحله‌ای و سلسله‌مراتبی است اما مفهوم «Transition» به تغییرات یک‌باره و رادیکال از وضعیتی به وضعیت دیگر می‌پردازد (تصویر ۱).

«Transformation» یک فرایند برنامه‌ریزی‌شده، خطی، ادامه‌دار و بلندمدت است که تحت تأثیر نیروهای داخلی قدرتمند و اساسی بازار، نیروهای اقتصادی یا حکومتی اتفاق می‌افتد. در مقابل این مفهوم «Transition» فرآیندی غیرخطی، سریع و تحت تأثیر نیروهای خارجی چون تغییر در نظام سیاسی و سیستم اقتصادی یک شهر، تغییرات آب‌وهوایی و جوی و ... است (Ibid: 30).

در این پژوهش واژه «Urban Transformation» تحت عنوان دگرگونی شهری و «Urban Transition» تحت عنوان تغییرات شهری، ترجمه و استفاده شده است.

هدف دگرگونی و تغییرات شهری ایجاد یک محتوای جدید در بافت و بهبود سلامت اجتماعی است. پروژه‌هایی از جنس دگرگونی شهری، باید یک منبع مالی و اقتصادی برای دولت‌های محلی و گروه‌های ذی‌نفع ایجاد کنند؛ لذا هدف اصلی این رویکرد، ایجاد تغییرات در همه زمینه‌ها نه تنها در ابعاد کالبدی و فیزیکی، بلکه در ابعاد کلان شهری به سمت بازآفرینی اجتماعی، اقتصادی و محیطی است (Cagla & İnam, 2008:4).

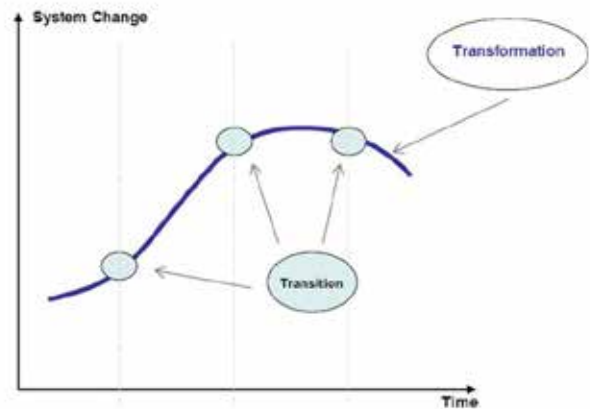
برخورد دارند که می‌توانند نیروهای محرک و زمینه‌ساز دگرگونی و تغییر باشند. با نگاهی به تجارب کشورهای اروپایی، می‌توان گفت شهرهایی با بافت تاریخی، دگرگونی‌های خود را از درون همین بافت‌ها آغاز کرده‌اند و در نهایت تغییرات در همه سطوح اقتصادی، اجتماعی را در یک شهر به وجود آورده‌اند. لذا در قرن بیستم رویکردهای تحولات و دگرگونی شهری بیشتر مبتنی بر نوع رویکردها در نحوه برخورد با بافت‌های تاریخی و ارزشمند بود که در این راستا زمینه‌ای را برای مفهوم دگرگونی شهری باز کرد. مفهوم دگرگونی شهری می‌تواند بر پایه سه حوزه حفاظت تاریخی، بازآفرینی شهری و توسعه‌های جدید شهری مطرح شود (Gulersoy & Gürler, 2011: 11). این قرن یکی از تأثیرگذارترین دوران‌ها در تاریخ جهان و آغازگر بزرگ‌ترین دگرگونی‌های شهری و زندگی در هر کشور است. حجم زیاد تغییرات و پیشرفت‌ها در هر زمینه‌ای سبب شده تا صنعت با قدرت در همه ابعاد یک جامعه وارد شود. با ورود به قرن ۲۱ شهرهای ما به عصر جدیدی وارد شده‌اند که دگرگونی و تحولات بزرگی را تجربه می‌کنند. فرایند جهانی شدن نه تنها سبب ایجاد تغییرات اجتماعی و اقتصادی در لایه‌های یک شهر می‌شود، بلکه مدل جدیدی از ساختار شهر و شهرنشینی را ارائه می‌دهد.

در میان متخصصان معاصر، «کالتورپ»^۴ (۱۹۹۷) در کتاب "Cities in Transformation" پدیده دگرگونی را در دو مفهوم متأثر از عوامل بیرون از شهر و فرایندهای درون شهری مورد اشاره قرار می‌دهد (Yang, 2010: 29).

بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده، نیروهای درونی و بیرونی تأثیرگذار بر فرایند دگرگونی و تغییرات شهری را می‌توان در تصویر ۲ مشاهده کرد.

طبق تصویر ۲، مفهوم تغییرات شهری بیشتر در ارتباط با نیروهای داخلی تعریف می‌شود و هرچه به سمت دخالت نیروهای کلان بیرونی می‌رویم، تحولات شهری به دگرگونی شهری (ابعاد وسیع‌تری از تغییر) که در همه ابعاد اتفاق می‌افتد، تبدیل می‌شود. مدل ارائه‌شده گویای مهم‌ترین نیروهای تأثیرگذار در یک شهر است که به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم می‌شوند.

با وجود تأکید مطالعات دگرگونی شهری بر تغییر فضاهای شهری متأثر از تحولات کلان یک شهر، نگاه به حوزه‌های مفهومی تحلیل فضای شهری در ادبیات موجود، نمایانگر کمبود توجه به تحلیل فضای شهری در پرتو دگرگونی شهری است. از سویی دیگر در ادبیات دگرگونی شهری چگونگی و مکانیسم تأثیرگذاری تغییر فضای شهری بر دگرگونی کلیت شهر کمتر مورد توجه قرار گرفته است. به نوعی می‌توان از چرخه دگرگونی شهر و فضای شهری صحبت کرد (تصویر ۴). واکاوی و بازخوانی این چرخه می‌تواند ابعاد جدیدی را به

تصویر ۱. فرایند تغییرات شهری و دگرگونی در یک سیستم. مأخذ: Yang, 2010: 27.

حوزه اقدامات دگرگونی پایدار شهری^۲ در حد محلی و کوچک مقیاس نیست. شهرها تحت تأثیر نیروهای مختلف در یک فرایند دگرگونی قرار می‌گیرند؛ اما مقاومت و قابلیت تغییرپذیری یک شهر بسته به نیروهای داخلی چون ساختارهای اقتصاد، موقعیت جغرافیایی و نیروهای خارجی وارد بر یک شهر است. تغییر سیستم از شهرهای صنعتی مدرنیست به شهرهای پست‌مدرنیست و جهانی تأکید و اهمیت ویژه‌ای را در روند تغییرات شهری و تحولات آن ایجاد کرد (Gulersoy & Gürler, 2011: 13). اضافه شدن کلمه پایداری به ادبیات دگرگونی شهری، رویکردهای پایداری را به همراه داشته است. دگرگونی پایدار شهری فرایندی پویا است که در آن نظام قدیم و جدید در همه ابعاد و زیرلایه‌ها تحت تأثیر نیروهای تغییرات قرار می‌گیرد. دگرگونی پایدار شهری، مفهومی است که در رقابت با سه عامل اقتصادی، اجتماعی و محیطی می‌تواند شکل بگیرد و در نهایت با توازن عملکردی در این زمینه‌ها به پایداری در همه حوزه‌ها می‌انجامد (Yang, 2010: 49).

با نگاهی جامع به روند تحولات و دگرگونی‌های شهری در کشورهای مختلف چنین می‌توان برداشت کرد که مؤلفه‌هایی که در نقش نیروهای محرک ایجادکننده تحول در شهرها عمل می‌کنند، به یک فرایند جامع تغییرات شهری متصل هستند. لذا نیروها می‌توانند از جنس‌های مختلف باشند که این تنها با مطالعه دقیق روند تغییرات یک فضا میسر است. در این بین شاید بتوان چنین ادعا کرد که نیروهای تغییردهنده یک فضا اساساً نمی‌بایست از جنس کلان باشند، شاید یک تغییر کوچک در مبلمان فضا چون محدوده قرمز شهر سنت گالن سوئیس^۵ می‌تواند تغییرات بعدی را ایجاد کند. اما ذکر این نکته حائز اهمیت است که پذیرش تغییر از سوی کاربران فضا یک عنصر کلیدی در پیوستگی تغییرات فضاهای شهری است. شهرهای تاریخی از فضاهای شهری غنی و ارزشمندی

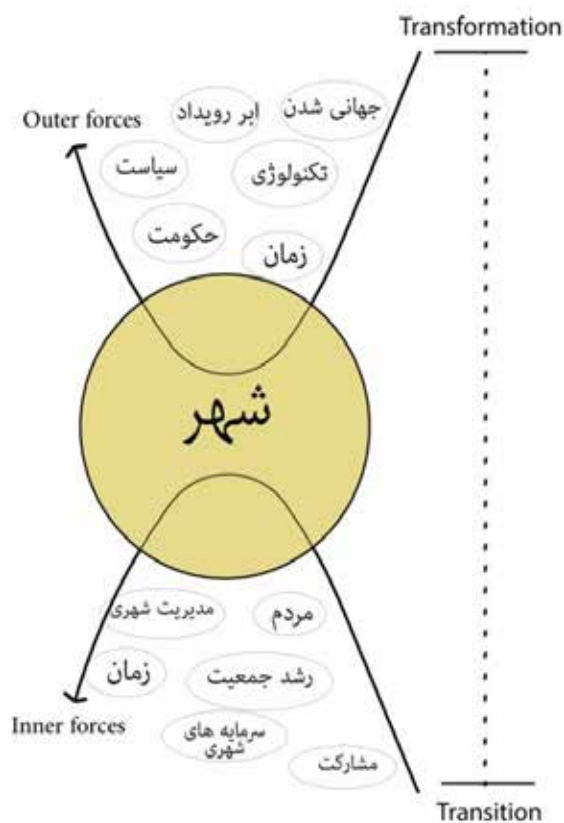
تا دوران معاصر و احیای آن، نمونه مناسبی است که نیاز به تحلیل دگرگونی فضای شهری را بیش از پیش آشکار می‌کند. با توجه به تصویر ۶، در این پژوهش جهت تحلیل دگرگونی فضاهای شهری در اصفهان، دو سطح تحلیل ساختار کلان اصفهان و تحلیل ماهیت فضاهای شهری جدید انجام شده است تا درکی جامع از تغییر و دگرگونی فضاهای شهری فراهم آید. در سطح کلان، تحلیل ساختار شهر مبتنی بر تغییرات شهری در شاخص‌ترین دوره‌های تحول، براساس روش تفسیری-تاریخی انجام شده است. شهر اصفهان در دو دهه گذشته با توسعه‌های کالبدی و زیرساختی، دگرگونی‌های بنیادی را در ساختار شهر تجربه کرده است.

پس از آن در سطح دوم تحلیل (سطح خرد) نیروهای مؤثر بر شکل‌گیری و تحول پنج مجموعه جدید شهری در اصفهان با روش تحلیلی توصیفی و با استفاده از ابزارهایی همچون تحلیل محتوای اسناد، بازدیدهای میدانی و مصاحبه با مدیران مؤثر مورد بررسی قرار گرفته است. این فضاها مهم‌ترین فضاهای شهری معاصر اصفهان از دهه ۷۰ به بعد (دوره پس از جنگ در ایران) هستند و می‌توانند مبنایی برای تحلیل در شرایط عادی شهر باشند. این فضاها در اصفهان با ماهیت‌های متفاوت، به عنوان فضاهای جدید شهری جاذب جمعیت بوده و توسعه را به سمت خود هدایت کرده‌اند (تصویر ۷).

اهمیت پروژه‌های منتخب به لحاظ مقیاس عملکردی، نوع و ماهیت جدید فضایی در اصفهان به گونه‌ای است که هر یک به عنوان مرکز قطبی از توسعه در بخش‌های مختلف شهر عمل می‌کنند. پروژه سیتی سنتر در نقش مجتمع‌های چندمنظوره، حجم وسیعی از جمعیت و فعالیت را به حومه شهر کشانده و به عنوان یک فضای شهری بسته با تمرکز بر کاربری‌های تجاری عمل می‌کند. همچنین مجموعه صفا، به عنوان یک فضای شهری با عملکرد تفریحی-فراغتی در شهر ایجاد شده است. در تقابل با پروژه‌های حومه‌ای شهر، سیاست‌های جدید در پهنه‌های تاریخی نیز چون پروژه میدان امام علی (ع) (میدان عتیق)، فضای شهری جدیدی را به لحاظ وسعت و نوع مداخله در بافت‌های تاریخی ارائه می‌دهد. شهرک‌سازی‌هایی با اهداف تجاری و تفریحی چون شهر رؤیاها و شهرک سلامت، نوعی دیگر از سیاست‌های توسعه مبتنی بر عدم تمرکز بر مرکز شهر و توسعه در مناطق حاشیه‌ای است. لذا این سطح از تحلیل، نحوه تأثیرگذاری نیروهای مختلف را بر شکل‌گیری و تحول این فضاها پیش رو قرار می‌دهد.

یافته‌های پژوهش

از بررسی منابع و پژوهش‌های متخصصین مرتبط با مفاهیم دگرگونی شهری، شش نیروی اصلی در تغییرات شهری به دست آمده است. یکی از قدرتمندترین نیروها، تصمیمات

تصویر ۲. نیروهای مؤثر بر دگرگونی شهری. مأخذ: نگارندگان.

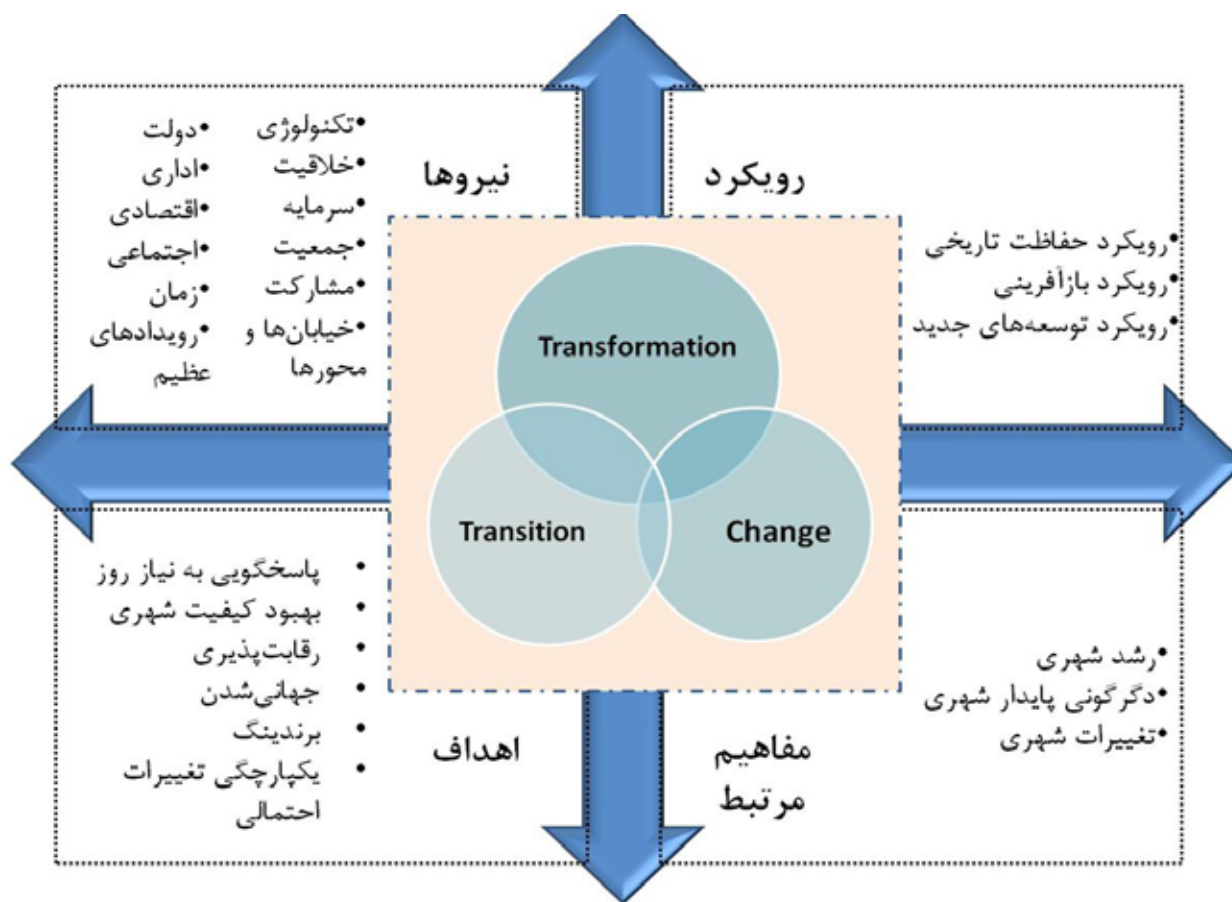
روش‌های تحلیل فضای شهری بیفزاید. درک این چرخه به کمک کاوش نمونه‌هایی صورت می‌پذیرد که نمودهایی از تأثیرگذاری فضای شهری بر دگرگونی شهر در طول زمان را داشته باشند. شهر اصفهان بستر مناسبی جهت درک چرخه دگرگونی شهر و فضای شهری است.

روش پژوهش

نگاه به پیشینه موجود در حوزه دگرگونی شهری، بیشتر مباحث کلان در تغییرات شهری را پیش رو قرار می‌دهد و میزان تحلیل‌ها در مقیاس فضای شهری بسیار محدود است. این کمبود در حوزه روش تحلیل دگرگونی بیشتر نمایان است. پژوهش حاضر، یک نگاه مفهومی را در روش تحلیل دگرگونی فضای شهری ارائه می‌دهد که درک و تحلیل دگرگونی فضای شهری را در ترکیبی از دگرگونی کلیت شهر و ماهیت درونی فضای شهری امکان‌پذیر می‌سازد (تصویر ۵).

اصفهان که از مهم‌ترین شهرهای تاریخی ایران بوده، بستر مناسبی را جهت تحلیل دگرگونی فضای شهری فراهم می‌آورد؛ چراکه براساس اسناد تاریخی از دوره سلجوقیه فضاهای شهری مدام در حال تغییر بوده‌اند. شکل‌گیری میدان عتیق در این دوره، تغییر آن در دوره‌های بعد، از بین رفتن آن

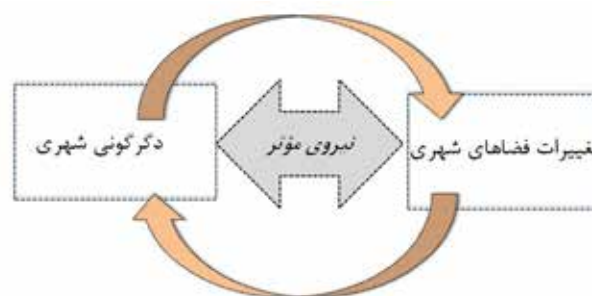

تصویر ۳. مفاهیم مرتبط با ادبیات دگرگونی شهری. مأخذ: نگارندگان.

طبیعی و موجود در یک منطقه یا شهر است. بندرگاه‌ها و کناره‌های آب، اراضی طبیعی، کاربری‌های خاص یا غالب یک فضا، خیابان‌ها، بافت‌های ارزشمند و فضاهای صنعتی، همگی بستری هستند که می‌توانند نیرویی جهت دگرگونی فضا در یک بازه زمانی شوند. لذا تغییر همواره در یک بازه زمانی رخ می‌دهد. در طول زمان، یک فضا می‌تواند توسط عوامل مختلف و یا سلیقه مردم متحول شود. با گذشت زمان دارایی‌های یک شهر تبدیل به ارزش و سرمایه می‌شوند. لذا زمان، خود نیرویی محرک و اصلی در شکل‌گیری و تغییر فضاهای یک شهر است. همچنین رویدادهای شهری در مقیاس خرد و کلان چون المپیک می‌تواند به یک نیروی تغییر ساختار شهری و فضایی تبدیل شود (تصویر ۸).

تحلیل دگرگونی ساختار کلان اصفهان تحلیل تاریخی

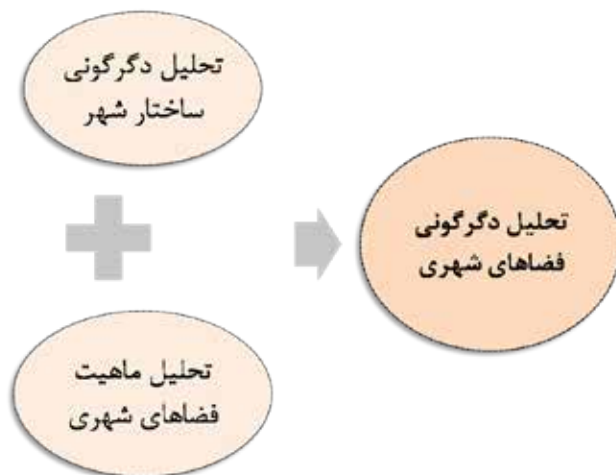
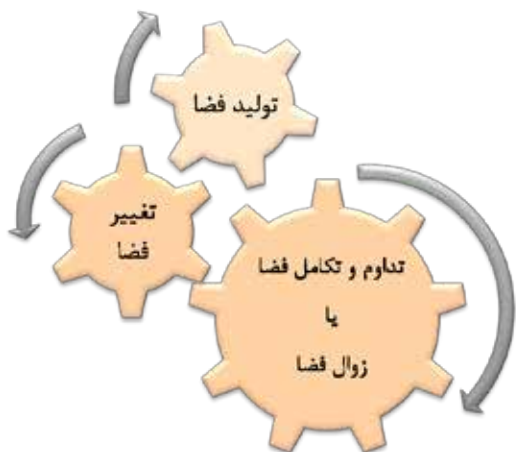
در سطح اول تحلیل به بررسی ساختار اصلی شهر و گونه‌های فضاهای شهری اصفهان در پنج دوره زمانی سلجوقی، صفوی، قاجار، پهلوی و معاصر پرداخته می‌شود. با توجه به کمبود منابع مستند و مکتوب در ارتباط با ماهیت فضاها در

تصویر ۴. دیاگرام ارتباطی تغییرات فضای شهری در فرآیند دگرگونی شهری. مأخذ: نگارندگان.

و سیاست‌گذاری‌های حکومت و دولت (منظور نیروی دولت) در سطح کلان کشوری و همچنین طرح‌های جامع شهری است. علاوه بر آن، مردم می‌توانند به عنوان یک نیروی تحول در سطوح مختلف عمل کنند؛ رشد جمعیت و تحولات شهر، مشارکت مردمی به عنوان اهمی جهت تغییرات و نحوه مدیریت محلی در یک منطقه از جانب ساکنان، می‌تواند به بروز دگرگونی‌های شهری بینجامد.

محیط یکی از نیروهایی است که می‌تواند به‌تنهایی بستری جهت دگرگونی فضا باشد. منظور از این مؤلفه، پتانسیل‌های

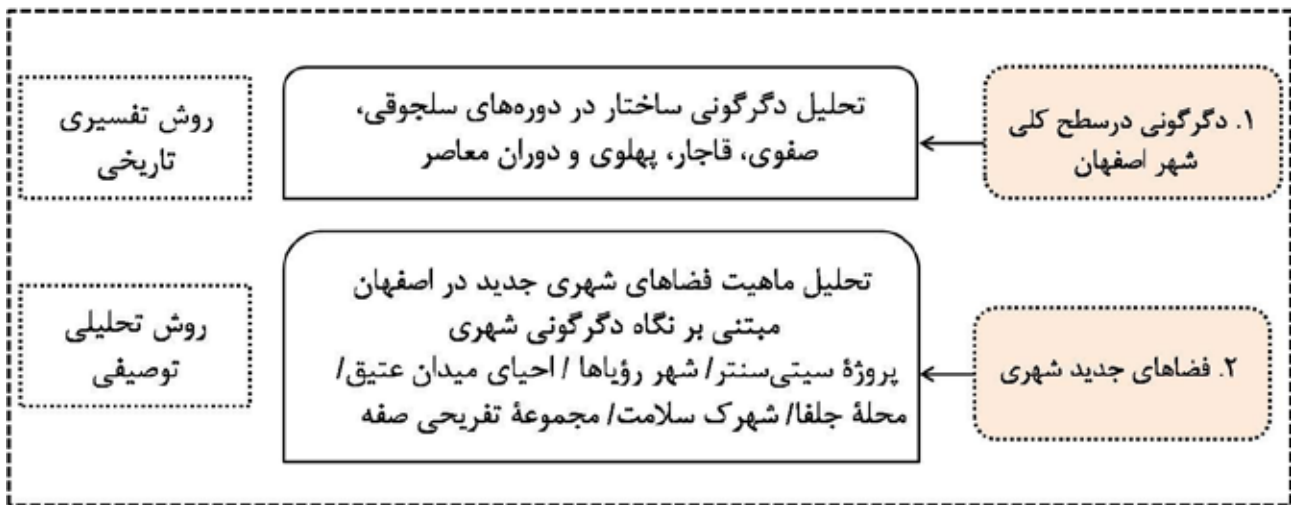
تصویر ۵. مفاهیم پایه جهت تحلیل دگرگونی فضاهای شهری. مأخذ: نگارندگان.

اصفهان در عهد سلجوقی دارای بافت و ساختاری منسجم و مرکزی بوده است و فضاهای اصلی و بافت سکونتی و حکومتی آن، پیرامون میدان عتیق و مسجد جامع قرار داشته‌اند. بنابراین مهم‌ترین فضاهای شهری در عهد سلجوقی، میدان و محورهای ارتباطی و بازار بوده است (Azarm, Ghalani & Ranjbar, 2017). در حقیقت بیشتر عمران و آبادانی در بخش شمالی شهر و در محدوده میدان کهنه در دوره ملک‌شاه بود و پس از آن در دوره دیگر پادشاهان سلجوقی تغییراتی ایجاد نشد. به طور خلاصه بازار اصفهان با مجموعه شهری‌اش، یعنی میدان کهنه و مسجد جامع، ساختار شهر را در این دوره پدید آورد. پس از آن با انتخاب اصفهان به عنوان پایتخت ایران در حضور دولت قدرتمند صفویه، ساختار اصلی اصفهان شکل گرفت. در این دوره، ایجاد محور تفرجگاهی چهارباغ، ایجاد میدان نقش جهان و اتصال آن به میدان کهنه توسط راسته بازار، از مهم‌ترین اقدامات در فضاهای شهری بود. ساخت میدان حکومتی-تشریفاتی نقش جهان سبب شد تا توسعه‌های آتی شهر به این سمت و پس از آن به سمت باغ‌های هزار جریب در آن سوی رودخانه کشیده شود. احداث محله جلفا برای آرامنه قطبی جدید از توسعه را در جنوب شهر ایجاد کرد. البته چنین نمی‌توان تصور کرد که الگوهای شهرسازی قبل از صفویه تأثیری در دگرگونی شهری این دوره نداشته است. این طرح توسعه، اصفهان عصر صفویه را به شهری تبدیل کرده بود که در دو سمت زاینده‌رود گسترش یافت (شفقی، ۱۳۸۱: ۳۰۲). پس از آن در دوره قاجار، فضای شهری جدیدی ایجاد نشد و شهر بیشتر در مقیاس معماری و خانه‌های سنتی پیش رفت. در حقیقت اصفهان بی‌رونق‌ترین دوره را در زمان قاجار تجربه کرد (شفقی، ۱۳۸۱: ۳۲۰). در دوره پهلوی ورود مظاهر و تأثیرات مدرنیته در ایران چون حضور اتومبیل، سبب شد تا در اصفهان

تصویر ۶. دوره‌های اصلی تغییرات شهری اصفهان. مأخذ: نگارندگان.

دوره‌های مختلف، ماهیت و هویت آنها مورد تحلیل قرار نگرفته است و تنها به شکل‌گیری نوع آنها پرداخته شده است. از مهم‌ترین منابع در بررسی تاریخ اصفهان و مورفولوژی شهری، کتاب «شفقی» (۱۳۸۱)، «هنرفر»^۷ (۱۳۵۰) و «سفرنامه ژان شاردن»^۸ است که به توصیف ماهیت فضاهای شهری پرداخته‌اند. شکل‌گیری اصفهان تا اوایل قرون اسلامی تنها به دو محله جی و یهودیه ختم می‌شد. جی در دوره حکومت ساسانیان، مرکز اداری و حکومتی بود و عناصر شهری مانند میدان و بازار را در خود داشت. در مقابل، یهودیه و هسته‌های روستایی کشاورزی در شمال و جنوب زاینده‌رود، نقش رض را داشتند و محلی برای سکونت اقشار ساده اجتماعی بودند.

تصویر ۷. روش تحلیل دگرگونی در دو سطح. مأخذ: نگارندگان.

اصفهان مبتنی بر نقشه‌های هوایی و کتب تاریخی متمرکز بر تغییرات ساختارها و فضاهای شهری از دوره سلجوقی تا عصر معاصر را نشان می‌دهد.

استخوان‌بندی مرکز تاریخی و اساساً شهر اصفهان، با وجود گذشت بیش از چهارصد سال، هنوز بر دو محور عمود بر هم چهارباغ و زاینده‌رود اتکا دارد که هر دو، محور فصل مشترک مناطق ۱ و ۳ نیز هستند. محور بازار و چهارباغ به مثابه عناصر کلیدی ساختاری در سازمان فضایی این شهر نقشی ویژه و منحصر به فرد دارد. این محور از میدان عتیق در مرکز اصفهان سلجوقی آغاز می‌شود و با اتصال به میدان نقش جهان به ارگ صفوی می‌رسد و دروازه دولت را به ورودی جنوبی شهر، دروازه شیراز پیوند می‌دهد. این محور با عظمت شهری، توسعه شهر را به سمت جنوب رودخانه هدایت کرده است. به این ترتیب، به اتکای یک طرح توسعه شهری بزرگ در عهد صفوی، در شهر اصفهان یک سازمان فضایی و کالبدی یادمانی و محوریت تشریفاتی ایجاد شده که تا به امروز نیز ارزش‌های پایدار خود را حفظ کرده است و قابلیت آن را دارد تا به اتکای آن، توسعه شهری امروزی نیز سازمان داده شود. مهم‌ترین بناها، مجموعه‌ها و فضاهای تاریخی و طبیعی در این دو منطقه قرار گرفته‌اند که از آن جمله می‌توان به گستره‌های زیر اشاره کرد. محور تجاری: بازار تاریخی اصفهان و بازارچه‌های متعدد منشعب از آن.

فضای شهری: میدان نقش جهان و میدان کهنه (عتیق). مجموعه تاریخی: محله دربار صفوی که از شمال به خیابان سپه، از شرق به میدان نقش جهان، از غرب به چهارباغ و از جنوب به خیابان آمادگاه و گلدسته و بهشت‌آیین و سعدی محدود می‌شود و آثار تاریخی ثبت‌شده به عنوان میراث جهانی مانند چهل‌ستون و عالی قاپو در آن باقی‌مانده است. محورهای ساختاری: چهارباغ عباسی و چهارباغ خواجه. پل‌های تاریخی: پل الله‌وردی‌خان، خواجه، مارنان و جویی.

تصویر ۸. نیروهای مؤثر بر تغییرات شهری. مأخذ: نگارندگان.

خیابان‌کشی‌ها آغاز شود. از بارزترین تغییرات در ساختار و فضاهای شهری، خیابان عبدالرزاق بوده که بازار و میدان عتیق را قطع کرده است و بنابراین در این دوره تحولات این منطقه شروع شد. روند توسعه شهر به سمت جنوب اصفهان پیش رفت و محور چهارباغ نیز به سمت شمال شهر کشیده شد و ساخت کارخانجات و به طور کلی فضاهای صنعتی در شهر آغاز شد. و در این دوره بود که اصفهان با تحولات صنعتی روبه‌رو شد. این روند توسعه تا انقلاب اسلامی ادامه داشت. در دوران جنگ تحمیلی تحولی در ساختار شهر ایجاد نشد؛ اما از دهه ۷۰ به بعد که دوره سازندگی نامیده شد، اصلاحات و توسعه شهر آغاز شد (تصویر ۹).

جدول ۱، نتایج حاصل از تحلیل تاریخی دگرگونی‌های شهری

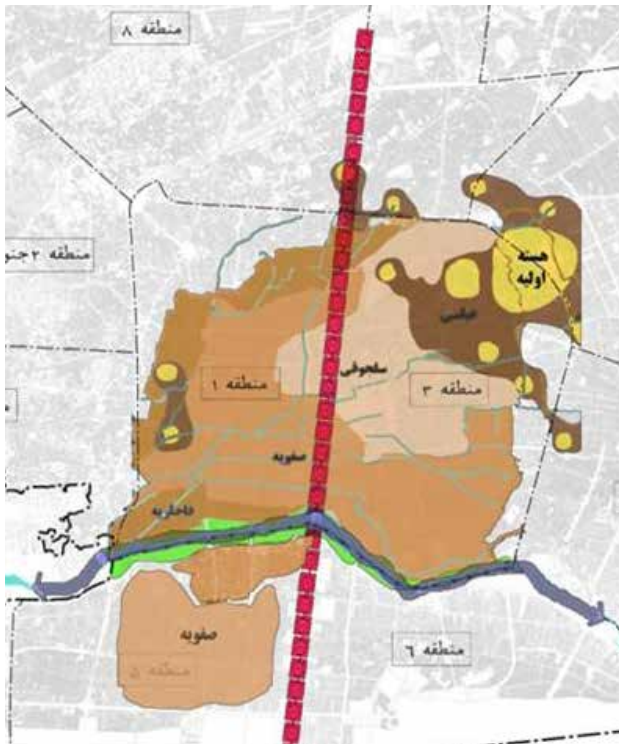
دهه ۷۰ به بعد) روند تغییرات به گونه‌ای دیگر و به صورت پراکنده در نقاط مختلف شکل گرفت. در فرآیند دگرگونی شهری کلیه ارزش‌ها و ویژگی‌های یک شهر چون بافت‌های قدیم و جدید می‌بایست در یک سیستم پیوسته، دچار تغییر شوند. این در حالی است که اصفهان نوع دیگری از تغییرات را

بناهای یادمانی مذهبی: مساجد تاریخ جامع، مسجد امام، مدرسه و مسجد مادرشاه (چهارباغ).

محدوده‌های تاریخی فرهنگی: درب کوشک، مسجد سید و مسجد و گذر علی‌قلی‌آقا.

محورهای طبیعی: محور سبز و رودخانه زاینده‌رود، شبکه تاریخی و قدیمی مادی‌ها و پارک طبیعی نازوان (مهندسین مشاور باوند، ۱۳۸۲).

با توجه به جدول ۱ و نقشه توسعه ساختار شهری در دوره‌های مختلف، به نظر می‌رسد که روند دگرگونی در کل شهر اصفهان حاکی از ایجاد گونه‌های مختلفی از فضاهای جدید شهری است که از دیدگاه گونه‌شناسی فضایی، انواع متفاوتی از میدان، فضاهای تفریحی-تجاری و فضاهای شهری با مقیاس محلی را شامل می‌شوند. با توجه به تحلیل‌های تاریخی و تفسیری از روند دگرگونی فضاهای شهری اصفهان از ابتدای شکل‌گیری جدی شهر تاکنون، چنین درمی‌یابیم که روند تحولات فضاهای شهری اساساً متمرکز بر توسعه‌های شهری با توجه و احترام به توسعه‌های قبلی و مراکز مهم شهری بوده است. این پدیده به طور قابل توجهی در دوره صفویه در پی ایجاد ساختار جدید و فضاهای جدید اتفاق افتاد. نکته‌ای که در این راستا قابل ذکر است، نگاه پیوسته در زمان‌های مختلف به فضاهای گذشته و نگاه آینده به چگونگی ایجاد فضاهای جدید شهری و نحوه ارتباط آنها در یک ساختار یکپارچه است. این روند حتی تا دوره پهلوی نیز ادامه داشت، اما به شکلی دیگر و با احداث محورهای خدماتی و اتصال آن به ستون فقرات اصلی شهر، سعی در حفظ ساختار کلی شهر شده است (تصویر ۱۰). اما پس از انقلاب اسلامی (از

تصویر ۹. روند تغییرات ساختاری محدوده‌های شهری در دوره‌های مختلف. مأخذ: Azarm, Ghalani & Ranjbar, 2017.

تصویر ۱۰. اصفهان دوره صفویه (راست) و پهلوی (چپ)، دو دوره از تحولات ساختاری اصفهان. مأخذ: شفق، ۱۳۸۱.

جدول ۱. دگرگونی فضاهای شهری در دوره‌های مختلف. مأخذ: نگارندگان.

دوره تاریخی	ماهیت تغییرات فضاهای شهری
سلجوقیه (سده پنجم تا ششم قمری)	<ul style="list-style-type: none"> • میدان شهری و بازار محوری تجاری
صفویه (۱۱۱۰-۸۸۰ ه.ش)	<ul style="list-style-type: none"> • ایجاد میدان شهری جدید با احترام به میدان قدیم • اتصال میدان قدیم به میدان جدید توسط محور تجاری بازار • ایجاد کشش ساختار شهر تا جنوب با ساخت محلات جدید • ایجاد محورهای باغی و گردشگری • ایجاد پل‌های شهری به عنوان فضاهای جدید با در نظر گرفتن سکانس‌های حرکتی • ایجاد سلسله‌مراتبی از فضاهای نرم و سخت با آغاز از محور بازار به سمت باغ‌های محدوده • ایجاد فضاهای تشریفاتی و حکومتی
قاجار (۱۳۰۴-۱۱۷۴ ه.ش)	<ul style="list-style-type: none"> • ساخت بناهای معماری و کوشک • از بین رفتن باغ‌های درون شهری
پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۰۴ ه.ش)	<ul style="list-style-type: none"> • ایجاد خیابان‌های جدید و قطع بافت‌های تاریخی • از هم گسیخته شدن میدان‌های تاریخی • توسعه شهر به سمت جنوب • طراحی فضاهای کناره رودخانه • پدیدار شدن مظاهر صنعتی چون کارخانجات • توسعه‌های برون مرکزی • مجموعه‌های تجاری و مگامال‌ها
انقلاب اسلامی تاکنون (۱۳۵۷ تا کنون)	<ul style="list-style-type: none"> • فضاهای تفریحی • بازسازی‌های کالبدی اصفهان صفویه • میدانچه‌ها و محورهای پیاده • ایجاد محورها و خیابان‌های جدید در محدوده مرکزی

خدماتی و رفت‌وآمد در بافت‌های تاریخی و منطقه مرکزی شد. همچنین با بررسی نقشه‌های هوایی از بافت‌های تاریخی و مرکزی شهر، چنین می‌توان برداشت کرد که روند دگرگونی

در چند دهه اخیر تجربه کرده و توسعه‌های درونی و متمرکز بر بافت‌های تاریخی، عمدتاً به سمت تسهیل زندگی شهری پیش‌رفته است. نگاهی که ماحصل آن، ایجاد محورهای جدید

در اصفهان است.

در این سطح پس از بازدیدهای میدانی و مصاحبه با مسئولین طرح و پروژه، در ارتباط با نیازسنجی و نحوه شکل‌گیری طرح، ارگان‌های دخیل در پروژه، نحوه مشارکت بخش‌ها و مردم به عنوان نیروهای مؤثر در یک پروژه، استخراج شده است. سپس با تطبیق نیروهای مؤثر در فرایند دگرگونی، مؤثرترین نیروهای شکل‌گیری در فضاهای جدید شهری اصفهان بررسی شده که در این سطح به تحلیل دگرگونی در مقیاس خرد با نگاهی به این ماهیت فضا و مبتنی بر پدیدارشناسی فضا پرداخته شده است. تعدادی از این پروژه‌ها در مقیاس‌های کلان هویت‌های متفاوت فضایی را شکل داده‌اند که می‌تواند با برنامه‌ریزی صحیح مدیریتی، پویایی و یکپارچگی را ایجاد کند. ساخت آکواریوم ناژوان، مجموعه بزرگ سیتی‌سنتر اصفهان و مرکز همایش‌های بین‌المللی نمونه‌هایی از تغییرات کلان شهری با رویکردهای جذب گردشگر و تولید اقتصاد پویا هستند. احیای میدان عتیق (میدان امام علی) و مجموعه سیتی‌سنتر دو نمونه متفاوت از توسعه‌های درون‌شهری و برون‌شهری است که با تحلیل آنها می‌توان به عوامل موفقیت و استقبال مردم از مجموعه سیتی‌سنتر و شاید عدم موفقیت نسبی میدان عتیق در جذب مردم دست یافت. با نگاهی می‌توان به این نکته پی برد که روند توسعه و تغییرات فضایی در شهر اصفهان اساساً مبتنی بر توسعه‌های برون‌زا است. ذکر این نکته حائز اهمیت است که با توجه به تحلیل‌های موجود، توسعه‌های درونی از جنس سیاست‌های بازآفرینی، صرفاً کالبدی است و از ابزارهای دیگر جهت هویت بازآفرینی فضایی استفاده نمی‌شود (آزرَم، ۱۳۹۵: ۳۰۲).

شناخت نیروهای مؤثر بر شکل‌گیری پروژه‌های جدید شهری با استفاده از روش مشاهده و برداشت‌های میدانی، تحلیل اسنادی و مصاحبه با عوامل اجرایی و مسئولین مؤثر بر فرایند شکل‌گیری پروژه توسط پژوهشگران انجام شده است. جدول ۲ خلاصه نتایج منتج از تحلیل نیروهای مؤثر در هر پروژه را نشان می‌دهد.

در یک نگاه کلی، تمامی پروژه‌ها با تمرکز بر سرمایه‌گذاری خارجی و استفاده از تکنولوژی نوین ساخت‌وساز، عرصه‌ای را جهت رقابت‌پذیری و بهبود بستر جهت حضور گردشگر ایجاد می‌کنند. به طور مثال، در پروژه احیای میدان عتیق، بستر تاریخی میدان قدیم (نیروی محیط)، تصمیم ارگان‌های مدیریتی چون شهرداری (دولت)، سبک‌سازی در نحوه اجرای جداره‌های میدان (نیروی تکنولوژی) و روند کیفیت بافت به مرور (زمان) از مهم‌ترین نیروهایی بودند که سبب تعریف این پروژه و ایجاد یک فضای شهری جدید شده است.

در این مناطق به سمت افزایش اعیانی و کاهش عرصه‌ها و فضاهای باز شهری رفته است که پیامد ساخت‌وسازهای جدید و غیرهمگن با این فضاها بوده است. ادامه این فرایند در یک سیستم پایدار تغییرات، به ناپایداری انجامیده و به بروز بافت‌های ناهمگن و ناکارآمد منجر شده است. پس از آن در دهه اخیر نگاه متفاوت بازآفرینی در کشور و شهر اصفهان پدیدار شد که نمود آن بیشتر به صورت کالبدی در احیای ساختار اصفهان تاریخی شکل گرفت. از این نوع اقدامات بهسازی‌های کالبدی محور چهارباغ، بدنه‌سازی آن و ایجاد خیابان گلدسته در بافت مرکزی به موازات خیابان چهارباغ جهت تسهیل ترافیکی بوده است. همچنین نمونه‌های دیگر از این نگاه، احیای کالبدی میدان عتیق (کهنه) در جهت ایجاد فضاهای باز شهری بوده است که به دلیل پایین بودن کیفیت مناسب فضا، حضورپذیری و سرزندگی پایینی دارد و در واقع این فضا عملاً با ماهیت و جریان‌های کلی شهر همخوانی ندارد و در حقیقت در وضعیت موجود تنها حجم بزرگی از فضای پیاده را ایجاد کرده است. در تقابل با این فضا، ماهیت متفاوت محله جلفا را در جنوب شهر شاهد هستیم؛ محله‌ای با کیفیت مناسب که در آن از پتانسیل‌های ارزشمند بافت استفاده شده و جمع این عوامل سبب شده تا این محله در مقیاس شهر نقش‌آفرینی کند. لذا در سطح کلانی از تحلیل، چنین می‌توان نتیجه گرفت که عدم برنامه‌ریزی در استفاده از بافت‌های سنتی و تاریخی و سیاست‌های عدم تمرکز در مرکز شهر، سبب ایجاد نیروهایی شده است که توسعه‌های برون‌زا را در اطراف گسترش داده و بنابراین اساساً بافت‌های مرکزی از روند توسعه عقب مانده‌اند.

تحلیل فضاهای جدید شهری

در چند دهه اخیر فضاهای شهری جدیدی در اصفهان ایجاد شد؛ فضاهایی که اغلب با رویکردهای اقتصادی و تجاری و تفریحی در مناطق بیرونی ساخته شد. ساخت مجموعه سیتی‌سنتر با تمرکز بر کاربری‌های تجاری در جنوب شهر و مجموعه تفریحی کوه‌صفه به عنوان قطبی از توسعه در جنوب نقاط مهمی را در ساختار شهری ایجاد کرده‌اند. از طرفی در بخش‌های مرکزی شهر، روند توسعه به سمت احیای فضاهای تاریخی چون محورها و میادین رفته است که در این بین در چند سال اخیر احیای میدان تاریخی عتیق در دستور کار قرار گرفت و به اجرا درآمد. پروژه‌ای که در پی حجم وسیعی از تخریب بافت قبلی خود، فضای شهری جدیدی را ایجاد کرده که سبب بروز تغییر و تحولات در ساختار شهر و محلات پیرامونی خود شده است. لذا سطح دوم تحلیل این پژوهش مبتنی بر شناخت، تحلیل محتوا و ماهیت فضاهای شهری جدید شکل‌گرفته

جدول ۲. نیروهای مؤثر در روند شکل‌گیری فضاهای جدید شهری اصفهان. مأخذ: نگارندگان.

فضا / نیروی مؤثر	تکنولوژی	دولت	رویداد	محیط	مردم	زمان
میدان امام علی (ع) (عتیق)	✓	✓		✓		✓
شهرک سلامت	✓	✓			✓	
محله جلفا		✓		✓	✓	✓
شهر رؤیاها	✓	✓				
مجموعه کوه صفه	✓	✓		✓		✓
مجموعه سیتی سنتر	✓			✓	✓	

نتیجه‌گیری

به دنبال تغییرات جهانی می‌توان مشاهده کرد که پدیده دگرگونی شهری به سرعت و با ماهیت‌های متفاوتی در حال رشد است و برون‌دادهای مثبت و منفی را با خود به همراه دارد. بنابراین به نوعی می‌توان گفت که شهرها نیاز به مدیریت دگرگونی شهری دارند، موضوعی که به ویژه در تجربیات ایران بدان کمتر پرداخته شده است. در مفهوم دگرگونی شهری، شناخت نیروهای مؤثر بر تحولات یک شهر از ارکان مهم مدیریت و برنامه‌ریزی‌های آتی به حساب می‌آید. این بدین معنا است که اساساً در شناسایی نیروهای مؤثر در دگرگونی یک شهر می‌بایست دو نگاه جامع را لحاظ کرد؛ اول نگاه به ماهیت نیروهای درونی است که در یک جریان درون فضایی می‌توانند به فرآیند تغییرات جهت دهند. دوم، نگاه برون‌فضایی است که اساساً نیروهای خارجی و مافوق شهری متأثر از تغییرات ملی و جهانی، می‌توانند سبب تحولات و به طور کامل‌تر دگرگونی یک شهر شوند.

تحلیل دگرگونی شهر اصفهان به عنوان یک شهر مرجع، نتایج را پیش رو قرار می‌دهد که زمینه لازم برای اندیشیدن به مدیریت دگرگونی شهری در دیگر شهرها را فراهم می‌آورد. مهم‌ترین این موارد را به صورت زیر می‌توان خلاصه کرد. با توجه به مطالعات صورت‌گرفته، از ارتباط بین فضاهای شهری و روند دگرگونی یک شهر، می‌توان به ارزش و نقش مؤثر یک فضای شهری در مکانیسم تغییرات یک شهر اشاره کرد. بدین معنا که نقش یک فضای شهری در ایجاد دگرگونی و تغییرات در شهر، بستگی به قدرت آن فضا و پتانسیل‌های موجود آن دارد.

در تحلیل فضاهای شهری می‌بایست لایه تحلیل دگرگونی فضایی به صورت یک تحلیل فرادست در ادبیات طراحی شهری لحاظ شود، چراکه دگرگونی یک فرایند در بستر زمان است و لایه‌های تغییر یک شهر بر روی هم اثرگذار هستند. تغییرات در سطح شهر اصفهان، متأثر از دو قطب توسعه‌های برون‌زا و ایجاد مجموعه‌های تفریحی در حومه و تغییرات کالبدی بافت‌های تاریخی است که در این بین نبود ماهیت‌های فضایی فرهنگی در فضاهای جدید به چشم می‌خورد.

شکل‌گیری مگامال‌ها در حومه اصفهان، از مهم‌ترین نیروهای تأثیرگذار بر دگرگونی شهر در دهه اخیر بوده است. بررسی‌های انجام‌شده در فضاهای محدوده مرکزی اصفهان همچون مجتمع تجاری هشت‌بهشت و پایین‌بودن رونق اقتصادی آن از یک‌سو و رشد و توسعه سریع مگامال‌هایی همچون سیتی سنتر از سوی دیگر، نمایانگر آن است که می‌توان رابطه مستقیمی از اثرات مگامال‌ها بر کاهش جذب سرمایه‌های اقتصادی در فضاهای مرکزی را بررسی کرد که این موضوع در پژوهش‌های بعدی می‌تواند به صورت دقیق‌تر و مبتنی بر تحلیل‌های کمی مورد بررسی قرار گیرد.

با توجه به تحلیل‌های انجام‌گرفته، مهم‌ترین نیروهای تغییر فضاهای شهری در اصفهان نیروی محیط و دولت است. این پژوهش با نگاهی جدید به اهمیت و ادراک مفهوم دگرگونی شهری، به لزوم مطالعه و تحلیل دگرگونی ساختار شهر و فضاهای شهری در گذر زمان در شهرهای تاریخی اشاره دارد؛ چراکه این شهرها، در یک بستر زمانی طولانی دچار تغییر و تحول شده‌اند و لذا بررسی دگرگونی‌های پیشین می‌تواند به درک عمیق از آینده تغییرات آنها و چگونگی مدیریت آنها

میانی مبتنی بر تحلیل دگر دیسی فضاهای عمومی شهری (نمونه موردی محله بیدآباد اصفهان). پایان نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد طراحی شهری. دانشگاه تربیت مدرس.

• شفقی، سیروس. (۱۳۸۱). *جغرافیای اصفهان*. اصفهان: دانشگاه اصفهان.
• مهندسین مشاور باوند اصفهان. (۱۳۸۲). *طرح توسعه اصفهان تاریخی*. اصفهان: شهرداری اصفهان.

• Azarm, Z, Ghalani, Z. & Ranjbar, E. (2017). Transformation of Public Spaces and Changing Pattern of Mobility in a Historic City. Case Study: Isfahan, Iran. *22nd International Conference on Urban Planning and Regional Development in the Information Society GeoMultimedia*. Vienna, Austria. Available from: <https://core.ac.uk/reader/132316750> (Accessed 9 Nov 2018).

• Cagla, H. & İnam, S. (2008). A Study on the Urban Transformation Project Format Done By the Leadership of the Local Government in Turkey. Integrating the Generations FIG Working Week. Available from: https://www.fig.net/resources/.../fig.../fig2008/papers/.../ts02e_05_cagla_inam_2805.pdf. (accessed 12 May 2018)

• Gülersoy, Z. & Gürler, E. (2011). Conceptual challenges on urban transformation. *ITU A|Z*, 8 (1): 10-24.

• Madanipour, A., Knierbein, S. & Degros, A. (2013). *Public Space and the Challenges of Urban Transformation in Europe*. New York: Routledge.

• Yang, Y. (2010). *Sustainable urban transformation driving forces, indicators and processes*. Doctoral dissertation. Zurich: ETH. Available from: <https://www.research-collection.ethz.ch/bitstream/handle/20.500.11850/152445/eth-2323-02.pdf> (Accessed 9 Nov 2018).

کمک کند. نکته کلیدی این پژوهش که در ادبیات جهانی این حوزه کمتر بدان اشاره شده است، نقش فضاهای شهری در دگرگونی کلیت شهر و لزوم توجه به چرخه دگرگونی شهری است. این پژوهش روشی جدید در تحلیل فضاهای شهری تحت عنوان «تحلیل دگرگونی فضاهای شهری» را معرفی می کند.

این مقاله زمینه پژوهش های آتی را در دیگر فضاهای شهری اصفهان و دیگر شهرهای تاریخی ایران باز کرده است. به گونه ای که توسعه های پیش رو می بایست با مطالعات پیشین دگرگونی و همچنین مکانیسم این فرایند همراه باشد تا به دگرگونی پایدار شهری منجر شود. همچنین با مطالعات عمیق و جدی با ترکیب روش های کیفی و کمی مبتنی بر ابعاد دگرگونی شهری، اطلاعات مفیدی را جهت بستر سازی سیاست های توسعه و برنامه ریزی در اختیار متخصصین قرار می دهد.

پی نوشت ها

۱. Urban Transformation
۲. Driving Forces
۳. Urban Space Transformation Analysis
۴. Sustainable Urban Transformation
۵. Red Square, St.Gallen, Switzerland City Lounge
۶. Källtorp O. et al. (eds.). 1997. Social and Symbolic Change of Urban Space. *Cities in Transformation - Transformation in Cities*. Aldershot
۷. کتاب «گنجینه آثار تاریخی اصفهان» نوشته لطفاله هنرفر.
۸. کتاب «سفرنامه شاردن» نوشته ژان شاردن، ترجمه اقبال یغمایی.

فهرست منابع

• آزر، زهرا. (۱۳۹۵). *تدوین چارچوب طراحی شهری در بافت های*

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

آزر، زهرا، رنجبر، احسان و مارتی کازانواس، میکلا. (۱۳۹۸). *کندوکاوی در ماهیت دگرگونی فضاهای شهری در شهرهای تاریخی ایران، مورد مطالعه: شهر اصفهان*. باغ نظر، ۱۶ (۷۳): ۲۹-۴۰.

DOI: 10.22034/bagh.2019.142454.3707

URL: http://www.bagh-sj.com/article_88990.html

